

LJUBICA PERINIĆ MURATOVIĆ

ODRAZ PANONSKOG PUTOVANJA SEPTIMIJA SEVERA U CIBALAMA

Mr. sc. Ljubica Perinić Muratović
HR – 10000 Zagreb
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Odsjek za arheologiju, Ante Kovačića 5

UDK 904:725:902.2(497.5Vinkovci)
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 26. XI. 2003.

U ovom radu obrađuju se ulomci kamenih spomenika pronađenih prilikom zaštitnih istraživanja na lokalitetima PIK, Općina i Ervenica (Plan 1). Prva etapa iskopavanja PIK-a obavljena je 1976. kada su otkrivene četiri velike baze za stupove od kojih je najsjevernija bila vidljiva samo u temeljima.¹ Zapadni dio iskopa potpuno je uništen velikim podrumom nekadašnje uljare izgrađene u razdoblju od 1885. do 1890. U sljedećoj etapi iskopavanja 1977. iskop se morao proširiti tako da je bio veći nego što je zamišljeno. S lokaliteta Općina obrađuju se dva ulomka kamenih spomenika (br. 32 i 34). Riječ je o zaštitnom iskopavanju za upravnu zgradu Općine koje je provedeno 1985. (faza II). Obrađuje se i jedan ulomak kamenog natpisa s lokaliteta Ervenica (br. 29) koji je u Gradski muzej Vinkovaca dospio prilikom kopanja rova za novu kanalizaciju 1961. Osobita pažnja posvetit će se ulomcima s lokaliteta PIK koje, kao što će se vidjeti iz teksta koji slijedi, J. Brunšmid i S. Dimitrijević nisu detaljno razmatrali. Navedeni ulomci bit će stavljeni u prostorno-vremenski okvir.

Ključne riječi: Panonija, Cibale, Septimije Sever, hram Kapitolinske trijade, kršćanstvo
(*Key words:* Pannonia, Cibalae, Septimius Severus, Capitoline triad, Christianity).

Unutar istražene arhitekture na lokalitetu PIK (Plan 2) mogao se definirati *horreum* – žitnica (prostor gospodarsko-trgovačkog karaktera u kojem se skladišti različita prehrambena roba), za koju primjeri postoje u Joviji,² Sirmiju³ i Sisciji.⁴ Vinkovačka žitnica može se datirati u 4. st.⁵ Južno od velikih temeljnih stopa pojavili su se dio zida s podnom oblogom i manje četvrtaste baze za stupove u dva reda. Dimenzije baza iznose 0,50 x 0,60 m i dio su objekta sagrađenog prije žitnice. U južnom dijelu iskopa pojavio se još jedan

¹ Iskra Janošić 2001., 93.

² Vikić-Belančić 1983.-1984., 126.

³ Popović 1971., 142; Srejšević 1993., 19, 70-71, 102, 113-114.

⁴ Lolić 2001., 96; Lolić 2000., 34-35.

⁵ Iskra Janošić 2001., 93.

dio zida s dvije temeljne stope koji s obzirom na kvalitetnu gradnju ne pripada arhitekturi iz ostalog dijela iskopa. Uz arhitekturu u južnom dijelu iskopa nađena su i dva donja dijela kamenih stupova različite profilacije i dio velikog stupa od mramora lošije kvalitete. U istočnom i južnom dijelu iskopa bilo je obrađenih kamenih pravokutnih blokova, najvjerojatnije dijelova stubišta i portika.⁶ Svi ti dijelovi arhitekture bili su razbacani, a pripadali su rimskom sakralnom objektu. Godine 1955. J. Korda je tražio rimski vodovod u vrtu kuće u Zvonimirovoj ulici br. 18 (bivša Lenjinova ulica) te je našao "temelje impozantne građevine".⁷ Prema njegovu opisu izgleda da je riječ o istoj zgradi, ali budući da u Gradskome muzeju Vinkovaca nema detaljnije dokumentacije, može se samo pretpostaviti da je iskopavanje obavljeno 1977. djelomice zahvatilo isti iskop.⁸ Nalazi otkriveni prilikom gradnje kuće Kezman i Milašinović (danas u Zvonimirovoj ulici br. 14-18) već su upućivali na postojanje sakralnog objekta. U temeljima slobodno stojećih stopa, kako ih naziva J. Brunšmid, godine 1897. pronađeni su oštećeni i uzidani kipovi Herkula i Neptuna, izrađeni od krupnozrnata mramora, a datirani u rano 3. st.⁹ Niti J. Brunšmid niti kasnije S. Dimitrijević ne daju moguću lokaciju rimskoga hrama. Kao podloga temeljnim stopama poslužili su i ulomci natpisa,¹⁰ a dio kamenog spomenika visine 3 m ostao je u zemlji.¹¹ Na slovima su vidljivi tragovi crvene boje (minija), a po obliku i kakvoći slova J. Brunšmid natpis datira u kraj 2. i početak 3. st. Spajanjem pojedinih dijelova spomenutih ulomaka natpisa J. Brunšmid je dopunio prvi redak kao (SEVE)RVS, drugi kao (MA)XIM(VS), dok se u četvrtom retku vide slova CIP ili CIB.¹²

Ulomaka sličnih onima koje je našao J. Brunšmid, s istim tipom slova i tragovima crvene boje, nađeno je i prilikom iskopavanja godine 1977. u temeljima manjih stopa, pa je stoga riječ o dijelovima istoga natpisa. Uz kamene dijelove natpisa pronađen je i mali cigleni žrtvenik posvećen Minervi.¹³ Ulomci br. 1, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 i 27 gotovo sigurno pripadaju jednom natpisu koji je najvjerojatnije stajao na pročelju pretpostavljenog hrama Kapitolinske trijade (o kojemu kasnije), a njemu moguće pripadaju i ulomci br. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 28, 30, 31 i 33. Ukrasna greda s reljefno izrađenim i bojanim palmetama (boja je na nekim ulomcima očuvana) vjerojatno se nalazila iznad samoga natpisa. Tom natpisu ne pripadaju reljefni ulomci br. 8, 9, 10 i 14, kao ni

⁶ Iskra Janošić 2001., 93. Kameni blokovi bili su deponirani iza zgrade Galerije; budući da je kustos Muzeja bio odsutan prilikom početnih radova, izvođač je kamenje bacio.

⁷ Korda 1960., 53.

⁸ Iskra Janošić 2001., 94.

⁹ Dimitrijević, CMIB, 169, T. 14/1 i 2.

¹⁰ Brunšmid, CMIB, 81, sl. 65.

¹¹ Brunšmid, CMIB, 80.

¹² Brunšmid, CMIB, 81. Ulomci se čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

¹³ Perinić 1999.-2000., 21.

ulomci iz kategorije 3 (35, 36, 37 i 38). Ulomci 9 i 10 slagali bi se s ulomcima koje je još 1897. pronašao J. Brunšmid u vrtu Josipe Kezman u Njemačkoj ulici (bivša Lenjinova, danas Zvonimirova ulica br. 14).¹⁴ Ulomak br. 8 možda je dio sarkofaga, isto kao i ulomci br. 14, 36 i 37, s obzirom na svoju debljinu i eventualno na ukras te očuvanu stražnju stranu (ulomci nisu otučeni kao gore spomenuti). Osim jednog ulomka koji je pronašao J. Brunšmid i na kojem se nalaze slova *CIP* ili *CIB*, godine 1977. pronađena su još dva ulomka, i to br. 19 (slova *IB*) i br. 21 (slova *bAI*) pa bi se zbog toga mogli dovesti u vezu s Cibalama. Ime cara Septimija Severa možda se može pročitati na ulomku br. 15: [*imp(erator)*] [*c*]AES(ar) L(ucius) S([eptimius]). Na ulomku br. 2 očuvana su slova *ERT* koja bi se mogla pročitati kao *tertius*, tj. treći konzulat koji je Septimije Sever obnašao godine 202.

Dva ulomka s lokaliteta Općina (br. 32 i 34) očito su dijelovi zavjetnih spomenika. Br. 32 dio je spomenika posvećenog Jupiteru i još jednom božanstvu, dok br. 34 ne otkriva posvetu, jer je prvi dio spomenika, na kojemu se ona nalazila, otučen.

Uz spomenute ulomke nalazi se i jedan ulomak natpisa (br. 29) posvećen Septimiju Severu, pronađen na Ervenici, u Ulici Matije Gupca br. 30. Brunšmid spominje bazu stupa od vapnenca, kamene dijelove stilobata i zid rimske kuće, pronađene 1897. u dvorištu kuće Takšić.¹⁵ Danas je nažalost nemoguće ustanoviti točnu lokaciju, jer je Takšićevih kuća na tome lokalitetu bilo više. Pretpostavlja se da je riječ o kući u Ulici Pavleka Miškine br. 19, uz koju je, u vrtovima na lijevoj obali potoka Ervenice, godine 1974. bila pronađena lončarska peć, a 1997. otkriven rimski zid ispred kuće br. 8, koji je išao sredinom kolnika u smjeru sjever – jug. Te su pretpostavke potvrđene iskopom šahta u dvorištu kuće br. 19 godine 1999.¹⁶ Natpisna ploča nađena je u intramuralnom prostoru u neposrednoj blizini istočnog bedema Cibala i, prema S. Dimitrijeviću, upućuje na položaj istočnih gradskih vrata, tj. na izlazak južnog dekumana u pravcu istoka. Taj je natpis najvjerojatnije stajao na gradskim vratima ili uz njih, a možda ga je postavio zahvalni pojedinac ili obitelj, u povodu dolaska Septimija Severa u Panoniju godine 202.¹⁷

Dijelovi natpisa s lokaliteta PIK nađeni su kao sekundarni građevinski materijal ili su jednostavno bili razbacani. Oni upućuju na postojanje rimskog hrama južno od žitnice. S. Dimitrijević nije određen u pogledu žitnice, ali ipak smatra da je riječ o skladišnom ili trgovačkom spletu zgrada ili o javnoj zgradi kojoj nije moguće odrediti namjenu.¹⁸ I. Iskra Janošić smatra da je hram sjeveroistočno od foruma bio posvećen Kapitolinskoj trijadi,¹⁹ ali ne daje pobliže objašnjenje, što čitavo pitanje ostavlja otvorenim. Mali žrtvenik

¹⁴ Brunšmid, CMIB, 75, 79, sl. 65.

¹⁵ Brunšmid, CMIB, 87-88.

¹⁶ Iskra Janošić 2001., 96.

¹⁷ Dimitrijević, CMIB, 167.

¹⁸ Dimitrijević, CMIB, 153.

¹⁹ Iskra Janošić 2001., 96.

posvećen Minervi, pronađen južno od žitnice, mogao bi ići u prilog toj pretpostavci, ali je isto tako mogao stajati i u jednoj od zgrada (svetišta?) skladišno-trgovačkog kompleksa, s obzirom na to da je Minerva bila osobito omiljena među činovnicima (*actarii* ili *actuarii*), kojih je moralo biti u žitnici. Natpise Minervi podizali su i vojnici zaduženi za žitnicu u svome taboru.²⁰ Trgovina je u rimskoj državi bila pod zaštitom božanskog para Merkura i Fortune.²¹ Roba u žitnici bila je izložena mnogim opasnostima pa nije ni čudo što su uz žitnice, bilo u okviru jedne prostorije, niše ili posebno uređenog ulaznog prostora, postojala svetišta za bogove ili genije zaštitnike, npr. za Jupitera, Herkula, Silvana i Sola.²² Ipak, s obzirom na to da je taj dio lokaliteta još uvijek neistražen, sve mogućnosti ostaju na razini pretpostavke, pa će ovdje i dalje biti riječi o mogućem Kapitolinskom hramu.

Hram je prije gradnje žitnice vjerojatno bio srušen kao pogansko svetište; dio arhitekture otkrivene 1977. u južnom dijelu iskopa daje naslutiti da je na tome prostoru morao biti još jedan objekt sagrađen u razdoblju između funkcioniranja tih dvaju zdanja. S obzirom na devastaciju rimskog hrama, moglo bi se govoriti o kršćanskom objektu.²³ Izgradnjom žitnice inventar i zidovi pretpostavljenog hrama Kapitolinske trijade poslužili su kao građevinski materijal. Istraživanja su pokazala da se dva sakralna objekta glavninom pružaju prema jugu, što daje nadu da će buduća istraživanja u vrtovima kuća u Zvonimirovoj ulici sve do Ulice hrvatskih žrtava omogućiti razjašnjavaње te situacije.²⁴ Na istraženom području (3189 m²) pronađeno je i 40 grobova koji se mogu datirati u kasno 4. i u 5. st. Većina grobova bila je zalivena vapnom, što upućuje na epidemiju koja je vladala u Cibalama. I. Iskra Janošić donosi vrlo vjerojatan zaključak da je to područje bilo u funkciji, u početku kao obrtničko-proizvodno-radioničko mjesto, zatim sakralno, potom gospodarsko-trgovačko, da bi na kraju postalo dijelom sjeverne nekropole.²⁵ Mogući hram o kojem je ovdje riječ vjerojatno je barem bio obnovljen, ako ne i ponovno sagrađen, za vrijeme posjeta cara Septimija Severa Panoniji. Tada je najvjerojatnije podignut i monumentalni kameni natpis čije fragmente ovdje donosim. Smirivanje prilika u Panoniji i izvjesno blagostanje vezano je upravo uz vladavinu Septimija Severa koji je 202., vraćajući se s Istoka, prošao Panonijom, pregledavajući ujedno vojne logore uz mezijski i panonski limes. Prema Justinijanovom kodeksu²⁶ jedan carski reskript iz Sirmija

²⁰ Natpis br. 1947, Situla 25: *Minervae Aug(ustae) s(acrum) / L(ucius) Sulpici(us) Procu(lus) acta⁵ rius coh(ortis) / octavae vol(untariorum) ex / adiutore cornicu(lariorum) / ¹⁰ co(n)s(ularis) l(ibens) p(osuit).*

²¹ Migotti 2000., 57-58.

²² Petrović 1995., 239.

²³ Migotti 1994., 48; Migotti 1997., 22.

²⁴ Iskra Janošić 2001., 95-96.

²⁵ Iskra Janošić 2001., 96.

²⁶ *Cod. Just. L. II, Tit. 32 (Corpus iuris civilis, Leipzig, 1832., 36).*

datiran je na dan 18. ožujka 202., što dokazuje prisutnost Septimija Severa i njegova sina Marka Aurelija Antonina Karakale u Sirmiju. Taj reskript, mnogobrojni kameni natpisi ili njihovi ulomci i miljokazi omogućili su rekonstrukciju careva itinerara Panonijom, koji je iz Sirmija nastavljao u Lugij, a zatim u Intercisu, Gorziju, Akvink, Brigecij, Arabonu, Karnunt, Vindobonu, Savariju, Petovij, Celeju, Sisciju, te preko Salone do Rima.²⁷ D. Pinterović je pokušala dokazati da je Septimije Sever prošao i kroz Mursu (Cibalama se nije bavila),²⁸ dok je J. Fitz zaključio da ga put ipak nije vodio kroz Mursu, budući da u Mursi nije pronađen nijedan natpis koji bi to dokazao. Stoga je Fitz zaključio da je car iz Sirmija išao uz Dunav do Malate i izravno na Lugij te da nije odabrao put Sirmij – Cibale – Mursa.²⁹ No, i u tom slučaju, smatra D. Pinterović, morao je barem proći kroz Mursu.³⁰ Vinkovci su od Hadrijana, (od godine 124.) bili *Municipium Aelium Cibalae*. U vrijeme dinastije Severâ, najvjerojatnije za Karakale, grad stječe rang kolonije.³¹ S. Dimitrijević, međutim, smatra da su Cibale možda postale kolonijom upravo za Septimija Severa, te bi prema tome bilo ispravno nazivati ih *Colonia Septimia Cibalae*, a kao dokaz toj tvrdnji navodi upravo ulomak br. 29 pronađen na Ervenici.³² Septimije Sever nije morao posjetiti Cibale, a da bi u Cibalama bile uređene ili obnovljene, ako ne i ponovno sagrađene građevine koje su odražavale važnost jednoga grada. Takva je građevina svakako bila i hram, u ovome slučaju najvjerojatnije svetište Kapitolinske trijade. Posjet Septimija Severa Panoniji zabilježio je vojnik koji se u to vrijeme zatekao u Daruvaru; tamošnji je natpis³³ podigao centurion VII. legije koja je tada bila stacionirana u Viminaciju, i to za zdravlje i u čast dolaska Septimija Severa u Panoniju. Taj je centurion najvjerojatnije u tamošnjim toplicama liječio rane te je, čuvši da će car posjetiti logor u kojemu je smještena njegova jedinica, caru i tom događaju u čast podigao spomenik. Ako je vojnik pojedinac podizao spomenik u čast careva dolaska, tada je sigurno da je i grad koji je težio rangu kolonije mogao i, prema svemu sudeći, učinio puno više za svoj prosperitet – primjerice, obnovio hram i podigao posvetni natpis u čast Septimija Severa i njegova dva sina, Karakale i Gete. Prihvatimo li tumačenje S. Dimitrijevića za ulomak br. 29, te ako je ovdje uistinu riječ o hramu podignutom ili obnovljenom u čast careva posjeta Panoniji, lako je moguće da je Septimije Sever osobno razgledao Cibale.

²⁷ Pinterović 1960., 25.

²⁸ Pinterović 1960., 29.

²⁹ FITZ 1959., 248.

³⁰ Pinterović 1960., 30-31; Fitz 1959., 238-245.

³¹ Mócsy 1974., 225-226; Brunšmid, CMIB, 71.

³² Dimitrijević, CMIB, 167.

³³ *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Dol(icheno) / pro salute imp(eratorum) L(ucii) Sep(timii) / Severi et M(arci) Aur(elii) Antonini / [A]u[g]ustorum) [.....] Q(uintus) Car^{us} meus Iulianus (centurio) leg(ionis) septimae / Gem(inae) cum Iul(io) Att[ic]illa et / Carma[el]is Secundo et Atti[cilliano] filii[s] v(ota) s(olverunt) l(ibentes) m(erito)*. Natpis se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu (CIL III 3998 = Hoffiler – Saria, AIJ, br. 583).

Ranokršćansko razdoblje u klasičnom smislu počinje nakon 313., iako se njegova prva duhovna, organizacijska i simbolička očitovanja pojavljuju već u 1. i u 2. st. Donjom granicom teoretske (neprovjerljive) mogućnosti prepoznavanja ranokršćanske prisutnosti u kontinentalnoj Hrvatskoj B. Migotti smatra kraj 2. st.³⁴ Literarni izvori daju podatke za četiri ranokršćanske zajednice na tlu sjeverne Hrvatske. Dvije su se nalazile u provinciji Panoniji Saviji (Siscija i Jovija), a dvije su bile u Panoniji Sekundi (Mursa i Cibale). Crkveno središte koje je okupljalo obje spomenute Panonije bio je Sirmij, koji se kao takvo središte tijekom 4. st. uzdigao do nadbiskupskog ranga. Naši su prostori kristijanizirani razmjerno kasno, sredinom i drugom polovicom 3. st., što se može zaključiti iz nedostatka bilo kakvih izvora za ranije razdoblje i iz pretpostavljene sličnosti u razvoju sa susjednim područjima.³⁵ Mučenici cibalske i siscijske zajednice unutar općeg popisa imaju vrlo istaknuto mjesto i u formalnom, ali i u sadržajnom smislu; najslavniji među njima je sv. Kvirin, pogubljen u Savariji godine 308.³⁶ U formalnom smislu, progoni počinju i završavaju s mučenicima. Prvi poznati mučenik pripadao je cibalskoj općini, a posljednji siscijskoj. U sadržajnom smislu posebnu težinu ima podatak o prvom panonskom martiru Euzebiju, koji svjedoči o razvijenosti cibalske općine sredinom 3. st. Ona tada sigurno nije zaostajala za sirmijskom zajednicom, o čijim mučenicima iz toga doba nema podataka, što ne znači da nisu postojali. Ipak, Sirmij sredinom 3. st. još nema onu važnost koju će dobiti Dioklecijanovom teritorijalno-administrativnom reorganizacijom Carstva, pa šutnja izvora o mogućim mučenicima u 3. st. možda odgovara takvoj stvarnosti. Tako se s cibalskim mučenicom Euzebijem otvara povijest kršćanskih zajednica čitavog panonskog prostora. Euzebije i Polion, mučenici cibalske zajednice čija je pasija važna zbog podataka o tijeku progona u Panoniji, nisu probudili takav interes antičkih pisaca kakav je izazvao Kvirin. Sudeći prema šutnji u izvorima koja je uslijedila, u Cibalama, osim prvog biskupa i mučenika iz 3. st. kao da i nije bilo drugih biskupa.³⁷ Ta se šutnja ipak ne može izjednačiti s činjeničnim stanjem, jer su nakon godine 313. biskupije dokumentirane u Singidunu, Mursi, Sirmiju, Sisciji i Cibalama,³⁸ pa je gradnja kršćanskog svetišta u Cibalama možda bila razlogom rušenja pretpostavljenog hrama Kapitolinske trijade.³⁹ Tijekom 4. st. u cijeloj su Panoniji prisutni jasni znakovi napretka, usporedivog i istovremenog s porastom broja vilâ u Galiji, Španjolskoj i Britaniji koji se ondje poglavito očituje u izradi mozaika i podizanju žitnica (*horrea*). Ekonomija Panonije sada je stabilna i oslobođena na zemljoradnju. N. Christie pretpostavlja da je takav raspored ponajprije usmje-

³⁴ Migotti 1994., 41.

³⁵ Jarak 1994., 18-19.

³⁶ Jarak 1994., 31.

³⁷ Jarak 1994., 31-33.

³⁸ Mócsy 1974., 323-336.

³⁹ Migotti 1994., 48; Migotti 1997., 22.

ren prema opskrbi trupa, i to ne samo onih stacioniranih duž limesa, već i novih pokret-
nih jedinica.⁴⁰

Treba pretpostaviti da kristijanizacija, kada je do nje zaista došlo u 3. st., nikako nije
bila toliko snažna da bi obuhvatila natpolovičnu većinu stanovništva. Velik broj ljudi vjero-
jatno je ipak ostao odan poganstvu i tijekom 4. st., osobito u seoskim sredinama.⁴¹ Dobar
primjer dugotrajnog odbacivanja kršćanstva nalazimo u unutrašnjosti sjeverne Italije –
potkraj 4. st. u području Val di Non stradala su trojica svećenika pokušavši sagraditi crk-
vu.⁴² Je li moguće onda da je u Vinkovcima prevladavalo kršćansko stanovništvo koje je
dozvolilo uništavanje hrama Kapitolinske trijade, čiji je posvetni natpis (između ostalog)
poslužio za gradnju građevine uz horej? Spomenuti primjer iz sjeverne Italije jedini je
primjer radikalnog odbacivanja kršćanstva (u sjevernoj Italiji), no u području Panonije
nije zabilježen nijedan takav slučaj. Dapače, ako je pretpostavka o rušenju hrama točna,
u Vinkovcima je situacija bila dijametralno suprotna. Sigurno je ipak da je i tu postojala
struja koja se opirala sve većem zamahu kršćanstva. Bilo kako bilo, takav se slučaj ipak
mora uzeti i u razmatranje i kao mogućnost. Tako dolazimo do objašnjenja kako su za-
vjetni spomenik posvećen Minervi,⁴³ mnogobrojni ulomci golemog kamenog natpisa,
te kipovi Herkula i Neptuna dospjeli u temelje građevine pokraj horeja, sagrađene prije
4. st. Kapitolinski hram vjerojatno se nalazio južno od samog iskopa za PIK, u vrtovima
kuća čije područje do danas nije istraženo, pa se tako možemo nadati da će se jednog
dana ova pretpostavka ili potvrditi ili konačno odbaciti. I. Iskra Janošić pretpostavlja da
je od materijala kojim je bio sagrađen kapitolinski hram, osim horeja, sagrađena i kršćanska
crkva.⁴⁴ Premda je znatnijih ranokršćanskih građevina moralo biti u biskupskim središti-
ma (*Siscia, Cibalae, Mursa, Iovia*), na području kontinentalne Hrvatske još nije otkrivena
nijedna izvorno ranokršćanska crkva. Jedino što se zasad može dokumentirati (Va-
raždinske Toplice), odnosno pretpostaviti (Ludbreg), jest preuređivanje javnih profanih
zdanja u kršćanske sakralne građevine.⁴⁵ Razjašnjavanje arheološke situacije na dosad
neistraženom području uz lokalitet PIK riješilo bi pitanje položaja mogućeg hrama Ka-
pitolinske trijade, a bilo bi i važan doprinos proučavanju ranoga kršćanstva u južnoj
Panoniji.

Zahvaljujem dr. sc. Ivani Iskri Janošić na povjerenju ukazanom prepuštanjem ma-
terijala na obradu, kolegama Maji Krznarić Škrivanko i mr. sc. Marku Dizdaru iz muzeja
u Vinkovcima, te gđi Dorici Nemeth-Ehrlich iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, na po-
moći.

⁴⁰ Christie 1995., 305.

⁴¹ Jarak 1994., 20.

⁴² Jarak 1994., 20. O smaknuću trojice svećenika piše Lizzi 1990., 156-173.

⁴³ Perinić 1999.-2000., 27.

⁴⁴ Iskra Janošić 2001., 95-96; Migotti 1994., 48; Migotti 1997., 22.

⁴⁵ Migotti 1994., 47.

KATALOG

Kataloške jedinice podijelila sam na sljedeći način:

1. Ulomak s vegetabilnim uzorkom (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16).
2. Ulomak s natpisom: a) s očuvanim tragovima crvene boje (1, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27), b) bez tragova boje (28, 29, 30, 31, 32, 33, 34) i c) ulomak s natpisom i vegetabilnim motivom (1, 15, 16).
3. Ulomak s reljefnim prikazom ljudskog lika (35, 36, 37, 38).
4. Nerazvrstani primjerci (39).

U nekim kategorijama postoje preklapanja s obzirom na to da jedan primjerak može imati i vegetabilni uzorak i s natpis, te tragove crvene boje (bilo u natpisu, bilo u palmeti). Takav je primjerak uvršten u kategoriju kojoj pripada.

Kategorija 1

Ulomci s vegetabilnim uzorkom

Broj 1 (sl. 1, T. 1)

Ulomak natpisa s očuvanom gornjom rubnom profilacijom širine 3 cm; iznad je palmeta u kojoj je očuvana crvena boja, a tragova boje ima i u ostacima hasti natpisa. Sudeći prema očuvanim hastama, vjerojatno je riječ o slovima *I* i *V*. U lijevom kutu nalazi se još nekakvo izbočenje. Dimenzije: 34 x 19 x 12 cm.

Broj 2 (sl. 2, T. 1)

Ulomak grede ukrašene palmetama. Očuvane su i gornja i donja profilacija polja ukrašenog palmetama. Polje je visoko 11 cm. Jako je slabo očuvana crvena boja u palmetama. Riječ je ili o ukrašenoj arhitravnoj gredi ili o rubu monumentalnog natpisa koji s br. 8 čini cjelinu. Dimenzije: 23 x 20 x 15 cm.

Broj 3 (sl. 2, T. 1)

Komad grede koji se sastavlja s br. 9. Gornji rub je, za razliku od donjeg, očuvan. Vidljivi su i slabi tragovi crvene boje. Dimenzije: 16 x 16 x 9 cm.

Broj 4 (sl. 2, T. 1)

Komad grede koji se ukrasom slaže s br. 9 i 10. Crvena boja u palmeti jako je slabo očuvana. Dimenzije: 24 x 19 x 10 cm.

Broj 5 (sl. 3)

Komad grede koji se ukrasom slaže s br. 9, 10 i 11. Crvena boja u palmeti jako je slabo očuvana. Dimenzije: 25 x 20 x 10 cm.

Broj 6 (sl. 3, T. 1)

Komad grede koji se ukrasom slaže s br. 9, 10, 11 i 12. Dimenzije: 22 x 19 x 20 cm.

Broj 7 (sl. 3)

Komad grede koji se ukrasom slaže s br. 9, 10, 11, 12 i 13. Dimenzije: 20 x 19 x 20 cm. Dužina očuvanih komada (od br. 9 do br. 14): 130 cm.

Broj 8 (sl. 4, T. 1)

Ulomak s tordiranom vrpcom (3 cm) ispod koje je palmeta (6 cm) u profiliranoj traci. Ispod svega nastavlja se ravna ploha. Dimenzije: 26 x 15 x 8-10 cm.

Broj 9 (sl. 5, T. 2)

Komad ukrasne reljefne palmete. Dimenzije: 6,8 x 16,7 x 16 cm.

Broj 10 (sl. 6, T. 2)

Komad ukrasne reljefne palmete koji ide uz komad br. 22. Gornji rub izveden je prema obliku palmete, i to mu je najvjerojatnije bio izvorni oblik. Ovaj komad i komad br. 22 slažu se ukrasom uz komade koje je 1897. pronašao J. Brunšmid.⁴⁶ Dimenzije: 8 x 10 x 5 cm.

Brojevi 11, 12 i 13 (sl. 7, 8 i 9, T. 2)

Tri komada grede ukrašena reljefno izvedenom palmetom. Na komadima br. 11 i 13 sačuvani su tragovi crvene boje. Polje u kojem se nalazi palmeta ima rubnu profilaciju, a široko je 11 cm na sva tri komada. Gornja i donja profilacija ostale su djelomice očuvane na komadima br. 11 i 12. Dimenzije: br. 11: 19,5 x 8,5-13 x 4,6-10,7 cm; br. 12: 16 x 8-15 x 5-9 cm; br. 13: 11 x 10 x 15 cm.

Broj 14 (sl. 10, T. 2)

Komad ukrašen reljefnom palmetom s tragovima crvene boje. Ispod palmete nalazi se reljefni ukras u vidu izbočene trake, no od njega je ostalo premalo da bi se moglo zaključiti o čemu je riječ. Dimenzije: 22 x 14 x 12,4 cm.

Broj 15 (sl. 11, T. 3)

Ulomak natpisa. Iznad natpisa je rub u vidu udubljeno profilirane trake širine 3 cm (kao i na komadu br. 8), a iznad svega je palmeta. I u slovima i u palmeti ostala je očuvana crvena boja. Slova su visine 5,4 cm. Natpis glasi: *AES · Ls / c · ma* (ili *g · ma*). Dimenzije: 30 x 26 x 12 cm.

⁴⁶ Brunšmid, CMIB, sl. 65. Tu su pronađeni još i ulomci završnog vijenca neke zgrade ili spomenika, ukrašeni astragalima i palmetama, visoki 0,19 m (sl. 65). Ulomci su od vapnenca. Tri veća ulomka su duga od 0,37 do 0,35 m, a debljina je iznosila preko 0,56 m. Očuvane su i dvije manje krhotine s istoga završnog vijenca. Rad je dosta primitivan i neujednačen.

Broj 16 (sl. 12, T. 3)

Ulomak natpisa s očuvanom rubnom profilacijom u vidu udubljene trake širine 3 cm, a iznad je palmeta. U slovima i u palmeti ostali su očuvani tragovi crvene boje. Slova sa djelomice očuvana pa im se ne može ustanoviti visina. Ona su: s s. Može biti riječi o dijelu prvoga ili posljednjega reda natpisa. Dimenzije: 21 x 16,5 x 16,5 cm.

Kategorija 2

Ulomci s natpisom

A) Ulomci natpisa s tragovima crvene boje

Broj 17 (sl. 13, T. 3)

Ulomak natpisa s tragovima crvene boje. Komad je otučen sa stražnje strane. Na njemu se u dva reda razaznaju slova: $VG \cdot a / I \cdot IM$. Treći se red ne može razaznati. Slova su visine 5 cm, dok je čitav fragment dimenzija 22 x 15 x 6 cm (visina x širina x debljina).

Broj 18 (sl. 14, T. 3)

Na fragmentu su još uvijek vidljivi tragovi crvene boje u slovima. Očuvana slova su u jednom redu: eRt . Očuvana je i gornja profilacija natpisnog polja, izvedena koso, debljine 3 cm. Od tri slova, čitavo je jedino slovo R čija je hasta visoka 5 cm. Fragment je otučen sa stražnje strane. Dimenzije: 10 x 12 x 6-7 cm. Očuvana slova možda otkrivaju dio titule Septimija Severa, budući da je upravo godine 202. car bio proglašen konzulom treći puta (*cos III*).

Broj 19 (sl. 15, T. 3)

Na fragmentu su još vidljivi tragovi crvene boje u slovima. Slova su u dva reda: $IB \cdot / vg (xc?)$. Visina slova gornjeg reda je 5 cm, dok u donjem redu nije u cijelosti očuvano nijedno slovo, pa se ne može ustanoviti visina slova. Fragment je otučen sa stražnje strane. Dimenzije: 15 x 10 x 7,5 cm.

Broj 20 (sl. 16, T. 4)

Na fragmentu je očuvana crvena boja u slovima VR . Slova su visoka 7 cm. Fragment je otučen i sa stražnje strane. Dimenzije: 15 x 13 x 14 cm.

Broj 21 (sl. 17, T. 4)

U slovima je ostala očuvana crvena boja, a očuvani su i tragovi žbuke. U prvom redu ne razaznaje se nijedno slovo, ostale su očuvane samo uspravne haste najvjerojatnije slova $I IN$, dok se u drugom redu razaznaju slova bAL (ili rAL). Visina slova je, prema u potpunosti očuvanom slovu A , 4,5 cm. Dimenzije: 12 x 15 x 16-17 cm.

Broj 22 (sl. 18, T. 4)

U slovima je ostala očuvana crvena boja. Očuvala se i gornja profilacija natpisa u širini od 2,3 cm (nije potpuna). Visina slova je 8 cm. Slova su: *Vs*. Dimenzije: 15 x 8 x 8,5 cm.

Broj 23 (sl. 19, T. 4)

U slovima je jako slabo očuvana crvena boja. Dva su reda slova, no nijedno nije sačuvano u potpunosti: *m* (ili *i v*) / *g* (ili *c*). S obzirom na to da nijedno slovo nije očuvano u potpunosti, ne može se ustanoviti koja im je visina. Dimenzije: 11 x 9,5 x 15 cm.

Broj 24 (sl. 20, T. 4)

Ulomak natpisa s djelomično očuvanim slovima: *im*. U slovima se očuvala crvena boja. Lijevo od slova *I* je profilirana traka čija se širina ne može ustvrditi budući da nije u potpunosti očuvana. Najvjerojatnije je riječ o istom ukrasu koji se nalazi i na komadu br. 39. Dimenzije: 15 x 10 x 19,5 cm.

Broj 25 (sl. 21, T. 4)

Ulomak natpisa. U slovima je ostala očuvana crvena boja. Slova su očuvana u dva reda: *VX / C · p* (ili *g · b*). Visina slova u prvom redu je 4,5 cm, u drugome 7 cm. Kamen je pun fosila školjki. Dimenzije: 25 x 12 x 10,9 cm.

Broj 26 (sl. 22, T. 5)

Ulomak natpisa s očuvanom crvenom bojom u slovima. Očuvana su slova u dva reda, ali u gornjem redu nisu prepoznatljiva. U drugome redu su slova: *PR*. Visina slova je 7 cm. S desne strane očuvanih slova nalazila se rubna profilacija natpisa koja je otučena. Dimenzije: 21 x 13 x 15,6 cm.

Broj 27 (sl. 23, T. 5)

Ulomak natpisa. Očuvano je samo jedno slovo, i to djelomice (*n*). Visina slova, tj. desne haste, iznosi 7 cm. Komad je oštećen, pa nije jasno je li riječ o slovu *N* kojem nedostaje lijeva ili desna hasta. U slovu su jako slabo očuvani tragovi crvene boje. Dimenzije: 13 x 5,5 x 14 cm.

B) Ulomci natpisa bez tragova crvene boje

Broj 28 (sl. 24, T. 5)

Ulomak natpisa s tragovima žbuke. Ostalo je očuvano samo slovo *R* izduženog kraka. Visina mu je 5 cm. Ulomak izgleda kao da je naknadno zaglađen s prednje strane na kojoj se nalazio natpis. Dimenzije: 30 x 26 x 15 cm.

Broj 29 (sl. 25, T. 5)

Natpisni fragment sa signaturom GMV A737. Očuvana su slova u tri reda: *mI · Se / aVG · ET / l · ANTo*. Visina slova je 5 cm. Riječ je o javnom natpisu posvećenom Septimiju Severu i Karakali, nađenom pri kopanju kanalizacije u Ulici Matije Gupca ispred k. br. 30. Tekst u rekonstrukciji glasi: [*Imp(eratori) Caes(ari) Lucio*] / [*Septi*]MI(o) · SEV[ero] / Pio Pert(inaci) AVG(usto) · ET · [*Imp(eratori)*] / [*Caes(ari) M(arco) Aure*]L(io) · ANTO[nino] / [*Pio.....*]⁴⁷ Dimenzije su mu 33,4 x 22 x 6,5 cm.

Broj 30 (sl. 26, T. 5)

Ulomak natpisa. U prvom redu očuvano je *N*, u drugome najvjerojatnije također slovo *N*. Visina prvog reda slova je 5 cm, a drugoga 7 cm. Dimenzije: 19 x 14,5 x 15 cm.

Broj 31 (sl. 27, T. 6)

Ulomak natpisa s očuvanim tragovima crvene boje. Visina slova je 5 cm. Očuvano je: *a / vX B / c (g?)*. Dimenzije: 24 x 23,5 x 15 cm.

Broj 32 (sl. 28, T. 6)

Ulomak zavjetnog natpisnog spomenika. Očuvana su slova u dva reda: *i o M / dea*. Visina slova je 5 cm. Iznad slova *M* ostao je očuvan djelić rubne profilacije natpisnog polja izbačen prema van. Natpis je bio posvećen Jupiteru Optimu Maksimu i još nekom božanstvu, najvjerojatnije ženskom, ili pak svim bogovima i božicama (*diis deabusque*). Dimenzije: 15,5 x 18,5 x 5 cm.

Broj 33 (sl. 29, T. 6)

Ulomak natpisa. Slova: *x n* (ili *vn*) / *Ne / c* (ili *g*). Visina jedinog u potpunosti očuvanog slova iz drugoga reda je 5 cm. Dimenzije: 17 x 21 x 15 cm.

Broj 34 (sl. 30, T. 6)

Donji dio natpisnog spomenika vjerojatno zavjetnog karaktera. Ostala je očuvana baza i donja rubna profilacija natpisnog polja u vidu udubljene trake široke 3 cm. Očuvana su slova *Q* u gornjem redu i u posljednjem redu *R*. Natpis je najvjerojatnije imao četiri reda, najviše pet. Slova su visoka 6 cm, s jako izduženim hastama. Dimenzije: 30 x 25 cm. Baza natpisa široka je 17 cm, a natpisno polje je debelo 8 cm.

C) Ulomci s natpisom i vegetabilnim motivom

Br. 1, 15 i 16 (sl. 1, 11 i 12)

⁴⁷ Dimitrijević, CMIB, 169 (T 13/3).

3. Ulomak s reljefnim prikazom ljudskog tijela

Broj 35 (sl. 31, T. 6)

Ulomak visokog reljefa noge. Noga je očuvana u visini od 15 cm, malo iznad koljena i do potkoljenice, a široka je 9 cm. Reljef je visok 5 cm. Površina na kojoj je reljef izrađen nije ravna nego naborana; možda je riječ o plaštu. Dimenzije: 15 x 15 x 15 cm.

Broj 36 (sl. 32, T. 6)

Ulomak reljefa s prikazom tijela. Tijelo je ostalo očuvano malo iznad struka do bokova oko kojih je obavijena draperija. S desne strane očuvan je i dio ruke. Dimenzije: 20 x 18 x 5-14 cm.

Broj 37 (sl. 33, T. 7)

Noga u visokom reljefu. Dužina noge je 11 cm, debljina 4-6 cm. S lijeve strane nalazila se rubna profilacija koja je otučena. Dimenzije: 13 x 17 x 10 cm.

Broj 38 (sl. 34, T. 7)

Noga u visokom reljefu. Visina reljefa je 8,5 cm na najvišem dijelu, 4 cm na najnižem. Noga je očuvana u visini bedra do potkoljenice (30 cm), a široka je 13-18 cm. Iza noge se provlači jedan nabor, moguće ostatak plašta. Dimenzije: 30 x 24 x 20 cm.

4. Nerazvrstani primjerci

Broj 39 (sl. 35, T. 7)

Na ulomku je očuvana rubna profilacija u tragovima (otučena je). Kamen je pun fosilnih školjki. Na ulomku se nalazi S-zavojnica debljine 4 cm. Dimenzije: 18 x 18 x 15-16 cm. Ovaj ulomak bi se zbog ukrasa (S-zavojnice) mogao slagati s ulomkom br. 24.

LITERATURA

- Brunšmid, CMIB J. Brunšmid, Colonia Aurelia Cibalae, Vinkovci u staro doba, reprint u: *Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata*, IzdHAD, sv. 4, Vinkovci, 1979.
- Christie 1995. N. Christie, The survival of Roman settlement along the middle Danube: Pannonia from the fourth to the tenth century A. D., *AR XXV*, 303-319.
- CIL III *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III
- Dimitrijević, CMIB S. Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, u: *Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata*, IzdHAD, sv. 4, Vinkovci, 1979., 107-201.
- Fitz 1959. J. Fitz, Der Besuch des Septimius Severus in Pannonien im Jahre 202. u. Z., *AArH*, 11, 237-263.
- Iskra Janošić 2001. I. Iskra Janošić, Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima i Gradski muzej Vinkovci, Posebna izdanja, XIII, Zagreb – Vinkovci.
- Jarak 1994. M. Jarak, Povijest starokršćanskih zajednica na tlu kontinentalne Hrvatske, u: Migotti 1994., 17-40.
- Korda 1960. J. Korda, Tragom prošlosti Vinkovaca (kroz zbirke Gradskog muzeja), Vinkovci.
- Lolić 2000. T. Lolić, Lokalitet crkveni trg i dio parka ispred župne crkve Uzvišenja sv. Križa, u: Z. Burkowski, Pregled zaštitnih arheoloških istraživanja, 1990.-2000., Sisak, 34-36.
- Lolić 2001. T. Lolić, Lokalitet Trg bana Josipa Jelačića u Sisku, *Obavijesti*, XXXIII/3, 95-99.
- Migotti 1994. B. Migotti, Od nepobjedivog Sunca do Sunca pravde. Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj, Zagreb.
- Migotti 1997. B. Migotti, Evidence for Christianity in Roman Southern Pannonia (Northern Croatia), *BAR International Series* 684, Oxford.
- Migotti 2000. B. Migotti, Keramički "krustul" sa Štrbinaca kod Đakova, *RFFZd* 38/25, 1999., 39-65.
- Mócsy 1974. A. Mócsy, Pannonia and Upper Moesia, A history of the middle Danube provinces of the Roman Empire, London.
- Perinić 1999.-2000. Lj. Perinić, O zavjetnom natpisu Minervi, *OA*, 23-24, 417-424.
- Petrović 1995. P. Petrović, Villa and Domus tribuni at Mediana, u: *The Age of Tetrarchs* (ed. D. Srejović), The Serbian Academy of Sciences and Arts, The Section for Historical Sciences, Vol. 24, Beograd.
- Pinterović 1960. D. Pinterović, Mursa za dinastije Severa, *OZ*, VII, 17-43.

- Popović 1971. V. Popović, Pregled topografije i gradske strukture Sirmiuma u doba Kasnog Carstva, Sirmium I, Beograd, 135-149.
- Situla 25 A. i J. Šašel, Inscriptiones Latinae quae in Yugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt, Situla, 25, Ljubljana, 1986.
- Srejović 1993. D. Srejović (ur.), Roman Imperial Towns and Palaces in Serbia, Beograd.
- Vikić-Belančić 1983.-1984. B. Vikić-Belančić, Sustavna istraživanja u Ludbregu 1968.-1979., VAMZ, 3. ser., XVI-XVII, 119-165.

Summary

The Echo in Cibalae of the Pannonian Journey (202 A. D.) of Septimius Severus

This paper addresses 39 fragments of inscribed and/or relieved marbles and stones recovered in rescue excavations at three sites (PIK, Općina, Ervenica) of the town of Vinkovci (Roman Cibalae) (Plan 1). Two of them (nos. 32 and 34) were found at the site of Općina during the 1985 rescue excavation (Phase II). One piece (n. 29) came to the Town Museum of Vinkovci as a chance find recovered at the site of Ervenica during the laying of water pipes in 1961. The greatest attention has been paid to the finds from the site of PIK, which have arguably been contextualized in terms of Cibalian topography and chronology. Within the architecture recovered from the site of PIK (Plan 2) it was possible to identify a 4th century granary (horreum).¹ South of the foundation of the granary a section of a wall and 5 column bases distributed in two rows were found. This area yielded a great quantity of inscribed and relieved stones, used secondarily as the building material for the column bases. They originally belonged to a Roman temple, but were found scattered all around the site. During the building works in 1897 at the site of 14-18 Zvonimirova Street nearby the town walls J. Brunšmid found two 3rd century damaged statues, one each of the gods Hercules and Neptune. They were made of course-grained marble and were immured in the walls of a late Roman building which also used inscribed fragments in its foundations.^{2,3} Neither Brunšmid nor Dimitrijević (1979) gave any suggestion as to the location of a Roman temple in that area of Cibalae. However, marbles holding letters inscribed in a similar way and with residual red paint were found in 1977 at the site of PIK, as immured in the foundations of the building south of the granary. Of them, nos. 1-27 almost certainly, and nos. 2-7, 11-13, 28, 30, 31 and 33 possibly belong to the same inscription which most probably figured at the front of a temple of the Capitoline triad (see below). An architrave bearing the motif of relief palmettes painted red (with traces of paint preserved in places) probably superimposed the inscription. Relieved stones nos. 8, 9, 10 and 14, as well as nos. (35-38) from category 3 do not constitute part of the inscription. Nos. 9 and 10 seem to be matching those found by Brunšmid in 1897 (see

above).⁴ On account of their thickness and the undamaged state of their back sides, and possibly also in view of their decorative motifs, nos. 8, 14, 36 and 37 could tentatively be interpreted as parts of one or more sarcophagi. One of the marbles found by Brunšmid, as well as two (nos. 19 and 21 from the later excavations) bore the letters which could tentatively be brought in connection with the name Cibalae (*CIP* or *CIB*, *IB* and *bAI*). Furthermore, the name of Septimius Severus may perhaps be recovered from n. 15, which can hypothetically be read as: [*imp(erator)*] [*c|AES(ar) L(ucius) S(eptimius)*]. The letters *ERT* on the piece n. 2 could possibly be read as *tertius*, i. e. the third consulship, which Septimius Severus held in the year 202. On account of the above discussed inscribed marbles and stones a hypothesis can be advanced that during his voyage through Pannonia Septimius Severus visited Cibalae, encouraging thereby a reconstruction of a temple or even its building anew. This building, situated to the south of the town-walls and to the north-east of the forum, could have been dedicated to the Capitoline triad. Its ashlar and decorative marbles were later reused in the building of the granary. The demolition of the pagan temple can tentatively be ascribed to the atmosphere created by the flourishing Christian community of Cibalae.

Translation: *Branka Migotti*

Plan 1.

Plan 2. Lokalitet PIK

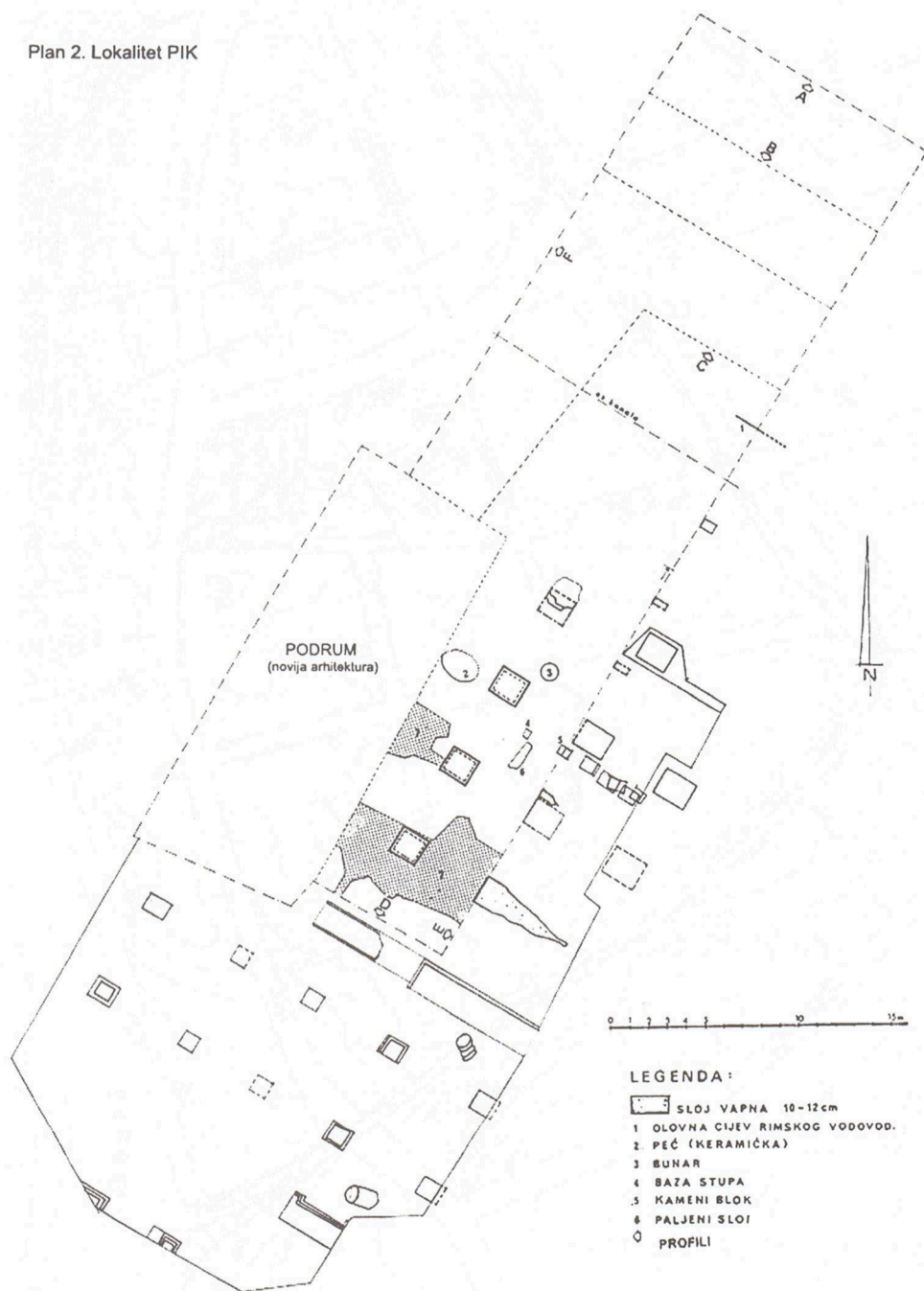

TABLA 1: Slika 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

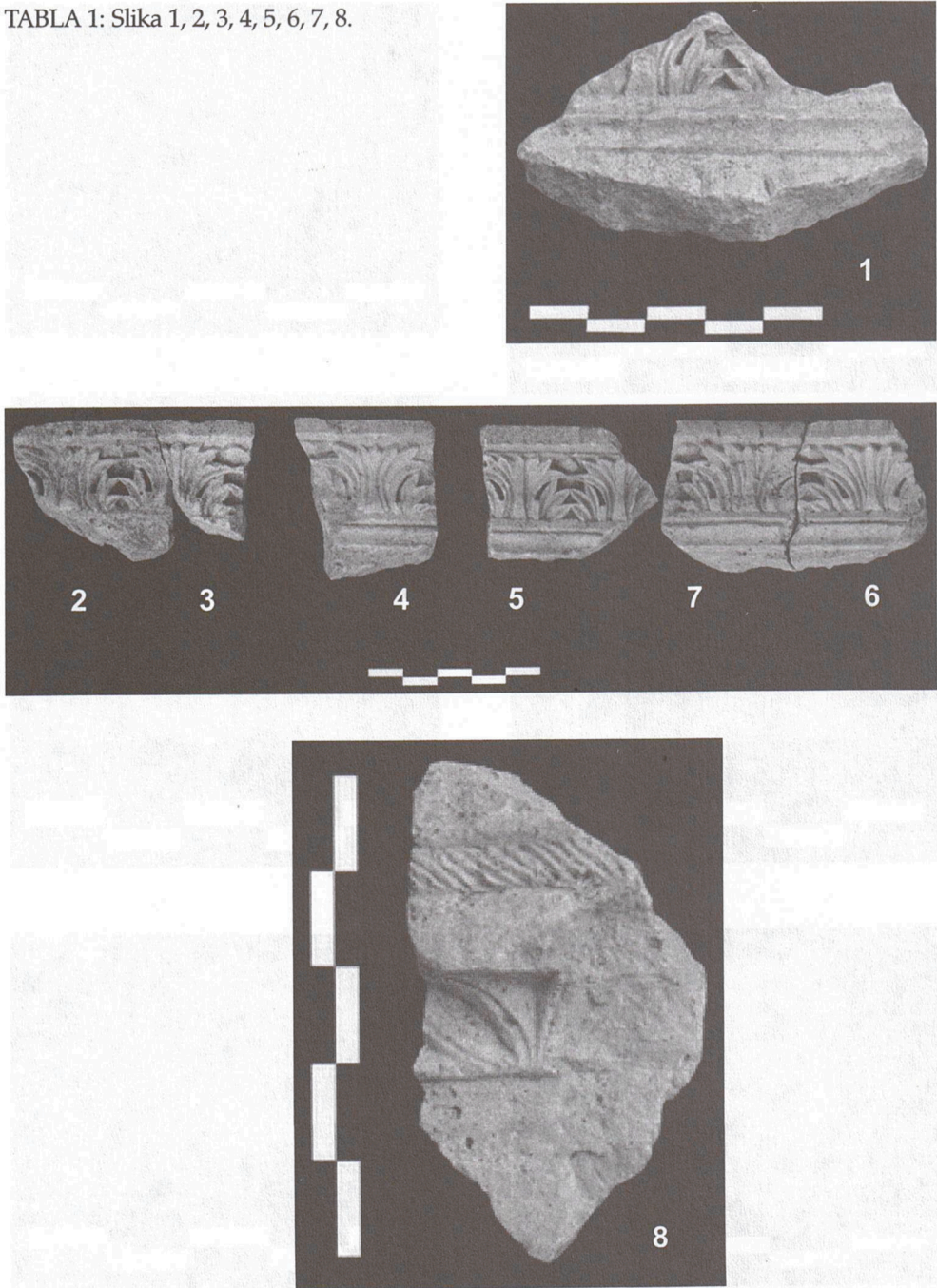

TABLA 2: Slika 10, 11, 12, 13, 14.

TABLA 3: Slika 15, 16, 17, 18, 19.

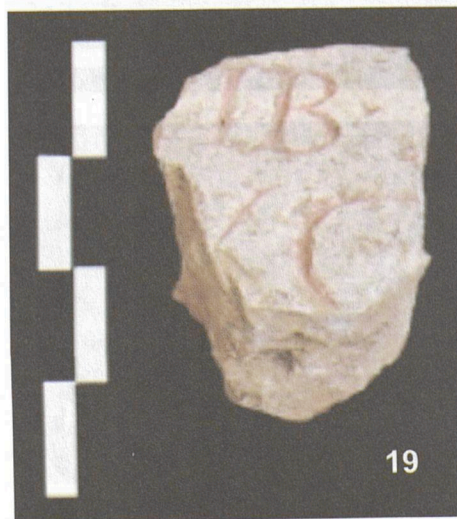
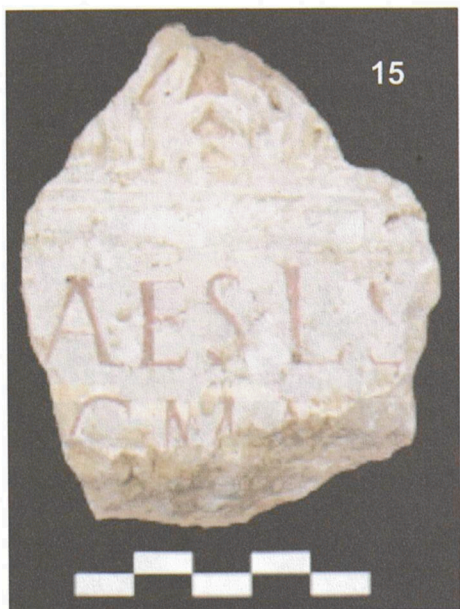

TABLA 4: Slika 20, 21, 22, 23, 24, 25.

TABLA 5: Slika 26, 27, 28, 29, 30.

TABLA 6: Slika 31, 32, 33, 34, 35, 36.

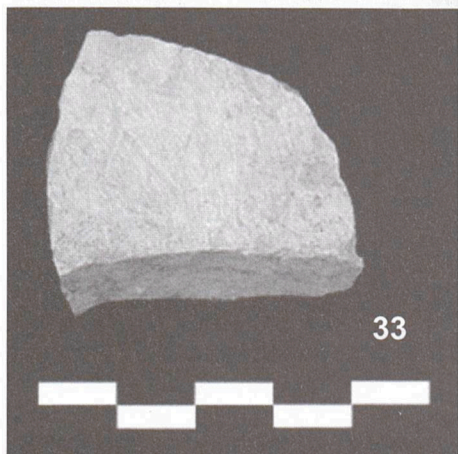

TABLA 7: Slika 37, 38, 39.

